

EGY VIDÉKI MŰVÉSZ A XX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN (Oláh Gábor naplója)

1. (*A napló fontossága*) A Debreceni Irodalmi Múzeum egyik legfontosabb hagyatéka Oláh Gáboré. A hagyaték alaposan feldolgozott. A kéziratok és a levelek jelentős részét publikálták. Tóth Endre Oláh Gáborról írt életrajzához¹ szinte minden lényeges adatot feltárt. Olyan kézirat már nem kerülhet elő, amely jelentős mértékben módosíthatná Oláh Gáborról kialakított képünket. Egyetlen olyan dokumentum van, amelynek publikálása még várat magára, bár részleteket ebből is közöltek,² s ez Oláh naplója.

Oláh Gábor, talán egy-két művét kivéve, végérvényesen az irodalomtörténeti kézikönyvek lapjaira szorult vissza, legalábbis ez tűnik ki az elemzésekből, amelyek legutóbb alaposan számba vették munkásságát.³ Amiért neve mégis újra s újra fölbukkan, annak szinte kizárólag sorsa az oka, amely *irodalomszociológiai és művelődéstörténeti* érdeklődésre tarthat számot. Ebből a szempontból lehet fontos Oláh naplójának publikálása. A napló 1992 óta bárki számára hozzáférhető, kutatható. Mégis, az elmúlt több mint három évben nem akadt kutató, aki érdeklődött volna iránta. Ennek okait kutatva kettőt tartok fontosnak megemlíteni. Az érdeklődés hiánya nyilvánvalóan összefügg Oláh munkáinak megítélésével, helyesebben azzal, hogy ezek a művek kiestek a magyar irodalom mindig újra s újra teremtődő rendjéből. S ezen, úgy hiszem semmiféle, az életmű ébresztésére vonatkozó kísérlet sem változtathat. Az irodalmi napló iránti olvasói és irodalomtörténeti érdeklődést pedig az táplálja, hogy minél többet szeretnének tudni az alkotóról. Az életmű árnyékba kerülésével maga a napló is érdeklenné vált. A másik ok talán inkább szemléleti kérdést érint. Oláh Gábor naplójából több részletet is publikáltak, de szinte kizárólag csak azokat, amelyek irodalomtörténeti *adalékul* szolgálhattak akár egy-egy alkotó vagy irodalmi társaság tevékenységének, történetének feldolgozásához, akár Debrecen irodalmi életének a feltáráshoz. A napló többi részlete, amelyek nem kapcsolódtak szorosan e témákhoz, periferikus jelentőségűnek tűnt. E két tényező együttesen azt eredményezte, hogy a több kötetnyi⁴ napló egyre inkább feledésbe merült.

Mi indokolhatja mégis mindezek ellenére Oláh Gábor naplójának tüzetesebb vizsgálatát s remélhető publikációját? Úgy gondolom, a napló sorsa nem függhet sem Oláh műveinek esztétikai-irodalomtörténeti megítélésétől és rangjától, sem attól, hogy vannak-e még benne az irodalomtörténet-írás számára esetleg fontos *adatok*. Egyrészt Oláh Gábor élete és életműve, akárhogy tekintsünk is ma rá,

¹ TÓTH Endre, *Oláh Gábor élete*. Debrecen, 1980.

² *Részletek Oláh Gábor naplójából*. Vál. DURKÓ Mátyás. Alföld, 1962. 5. sz., 6. sz., 1963. 1. sz. Tóth Endre tanulmányai is bőven idéznek a naplókból.

³ FÜLÖP László, *Jegyzetek a regényíróról*. Alföld, 1981, 1. sz., 67–76.; IMRE László, *Oláh Gábor-problémák*. Uo. 76–81.; VARGA Lajos Márton, *Egy magyar Don Quijote*. Uo. 62–67.

⁴ A napló első kötetének a 49. oldallal induló részét a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában, az első rész bekötetlen 48 oldalát és a további négy kötetet a Debreceni Irodalmi Múzeumban őrzik.

irodalomtörténetünk része; a sikertelen, a ma tévesnek tartott alkotói útnak is van irodalomtörténeti, művelődéstörténeti jelentése. Oláh a korabeli irodalmi élet olyan alakja volt, akit a kor jelentős irodalmi személyiségei is számon tartottak, sőt egy időben kétségtelenül ismert alkotónak számított, s együtt emlegették Adyval. Érdemes tehát végigtekinteni ezen az életúton, s megnézni, hogyan értelmezte ezt ő maga. Másrészt ugyan az irodalmi napló egyes részleteinek kapcsolata az egységes nézőpont hiánya⁵ következtében gyakran esetleges, s így általában valóban lehetővé teszi egy-egy részlet kiemelését, önálló közlését, Oláh Gábor naplója azonban sok tekintetben kivétel. Bár egy-egy részlet teljesen esetlegesnek tűnhet, mégis összefogja őket valami általánosabb érvényű perspektíva, mert Oláh Gábornak láthatóan nem az a legfőbb célja, hogy egy adott pillanatnak megfelelően megörökítsen bizonyos történeteket, eseményeket, de nem is csak arról van szó, hogy ezeket szükségszerűen egységesíti a naplóró személyisége. Oláh ugyanis e feljegyzések által önmaga *igazi* arcát, a művész Oláh Gábort szerette volna megörökíteni. A rögzített történetek és események legfőbb funkciója annak a személyiségnek a megalkotása, aki csak egyetlen valóságot ismer el valóságnak, a művészet valóságát. A napló azért fontos Oláh Gábor számára, hogy *dokumentálja*: „a költősors eszménye uralkodott élményein, de rajta magán is...”⁶ Nem hiszem, hogy a naplóban olyan *adatra* bukkanhatna bárki is, amely máshonnan ne lenne tudható. S itt elsősorban nem is bizonyos irodalmi vagy történeti eseményekre gondolok, hisz ezek csak nagyon szelektív módon kerülnek be az irodalmi naplóba, hanem a személyes vonatkozású közlésekre, arra, hogy hiányzik belőle az az intimitás, az a közvetlenség, ami a naplót naplóvá, mások számára különösen érdekessé és hitelessé teszi. Helyette a megalkotottság, a tudatos alakítás, a szelektálás érződik rajta: csak azt tudhatjuk meg a szerzőről, *amit ő szeretett volna, hogy tudjanak róla, s azt is úgy, ahogy ő látni szerette volna magát*. Azt az őszinteséget, amelyet az olvasók leginkább keresnek a naplókban, itt nem találjuk meg. S a napló mégis hiteles, láthatóvá teszi ugyanis, *hogyan építette, illetve szerette volna felépíteni Oláh a valóságot*. A naplóban egy *életvilág* tárul fel a maga társadalmi vonatkozásaival együtt. Oláh emberi és művészi pályája „egy eléggé széles korabeli értelmiségi réteg magatartásának, világszemléletének a kifejezője. Ennyiben a század első fele vidéki értelmiségének természetrajzához is számtalan adalékot szolgáltathat Oláh életútja”.⁷

2. (*Napló és személyiség*) Az irodalmi napló mindig két törekvés erőterében születik. Az egyik a befeléforduló önvizsgálat, a másik az olvasói sikerre is számító önmegmutatás szándéka.⁸ Mivel a naplóírás igénye elsősorban a személyiség problematikussá válásával, válságával kapcsolódik össze,⁹ ezért érthető, ha az önvizsgálatra, az önismeretre törekvés különös hangsúlyt kap benne. Oláh Gábor naplója jelentős mértékben eltér ettől a hagyománytól. Mégpedig azért, mert az önvizsgálat igénye szinte teljesen hiányzik belőle, helyette láthatóan az olvasó meggyőzésének szándékával születő megmutatkozás, önbemutató kerül előtérbe, s lesz szinte kizárólagossá. A napló feljegyzése! nem közvetlenül az

⁵ SZÁVAI János, *Az önéletrész*. Bp., 1978. 104., 106.

⁶ VARGA Lajos Márton, *i. m.* 66.

⁷ IMRE László, *i. m.* 76.

⁸ SZÁVAI János, *i. m.* 103.

⁹ SZÁVAI János, *i. m.* 102.

események hatása alatt születnek, hanem bizonyos idő távolából. Nem napi feljegyzések, hanem *megformált*, nagyobb, hosszabb időt átfogó, vagy több kisebb, de egymással összefüggő egységek. Oláh Gábor célja bevallottan nem az önismertetre való törekvés, hanem az irodalomtörténet számára rögzíteni művészetére és művész voltára jellemző eseményeket és történeteket, „hogy tudják az életemet és költészetemet a kutatók”.¹⁰ Oláh épp ezért nem életének egy-egy válságos periódusában, hanem egész életén át vezette naplóját.¹¹ Még akkor is folytatta, amikor betegsége miatt már írni sem tudott, ekkor tanítványainak diktálta a napló soron következő részletét. Szinte önmaga *életrajzírójává* válik. Életrajzot ír és nem önéletrajzot, hisz meg van győződve objektivitásáról: „Nem utolsó gondolat: így tisztában lenni magunkkal, olyan időben, mikor még mindig holdkórosan vonít ránk az értetlenség és a megdőbbséget nyársolgáriság.”¹² Mindez azonban nem a naplóírók azon közismert igyekezetéről tanúskodik, hogy bár subjektív, de hiteles információkat hagyjanak hátra az utókorra. E naplóban ugyanis elsősorban az *(ön)értékelés*, s nem az életrajzi, történeti adatok rögzítése a főszerep. A tények egy állandó értékelő folyamatba vannak beállítva, valamit mindig igazolnak. A szerző nem megmutat, bemutat, leír, hanem igazol. Ez az egész naplót átfogó értékelési folyamat leginkább az *(ön)életrajzok ún. elbeszélői értékelő folyamatához* (Erzählerischer Bewertungsprozess)¹³ hasonlítható, ahol is az egyszerű történés mindig az általános tudás alkalmazásaként jelenik meg. Vagyis egy történet, egy életrajzi epizód mindig az alak egész életéből leszűrt tanulságon át értelmeződik, vagy legalábbis ez alakítja ki az elbeszélői perspektívát. Míg azonban az *(ön)életrajzok* esetében az egyszerű és az általános tudás közötti kapcsolat rendszerint rejtve van, s csak interpretáció segítségével ragadható meg,¹⁴ addig esetünkben a naplóíró legfőbb célja, hogy e kapcsolatot láthatóvá tegye, *önértelmezését objektív igazságként, életét valami egyetemesebb törvény megvalósulásaként ismertesse el*. Oláh Gábor naplója negyedik köteté elé két azonos sorsértelmezést sugalló mottót írt. Az egyik: „Mit neveztek ti igazságnak? A tévedést, mely évszázadokon át uralkodott. És tévedésnek? Az igazságot, amely egy percig élt. Spinoza.” A másik: „Uram, ha drágagyöngynek szántál, Mért dobtál malacok elébe? Vagy én nem vagyok drágagyöngy talán? Vagy nem malac Debrecen népe? (Régi kérdés).” Ez az ön- és sorsértelmezés szabja meg naplója minden részletét. Már naplójának második, 1909-cel kezdődő köteté elé írt mottó is a fentiekkel egyezően értelmezi az emberi életet, ti. a világ nem a valódi értékek jegyében működik: „Elolvad minden, mint a hó. Ez a világ: csaló.” Az életrajzírói szerep felvállalásának legfontosabb motivációja tehát, hogy a valódi értékek szem előtt tartásával megrajzolt, az igazi, a hiteles, az eddig *rejtve maradt* Oláh Gábor-képet tegye az olvasó elé. A róla szóló kritikák és tanulmányok alapvetően félreértik őt, nem úgy értik meg sem műveit, sem őt magát, ahogy *kellene*, véli Oláh. Ez a megnemértettség Oláh szemében szinte sorsszerűvé, jelentéssé formálódik: kiválasztottsága jelévé. Ő tehát útmutatást szeretne hátrahagyni az utókorra, mintegy felrajzolni azt a keretet, amelyen belül, és csak ezen belül művei és ő

¹⁰ Oláh Gábor naplója. V. 45. (a továbbiakban Oláh, kötetszám, oldalszám)

¹¹ 1905-ben kezdi írni naplóját, egészen gyermekkora élményeire menve vissza.

¹² Oláh III. 126.

¹³ Jochen REHBEIN, *Biographische Erzählen*. In *Erzählforschung*. Hg. Eberhard LÄMMERT. Stuttgart, 1982. 56.

¹⁴ Jochen REHBEIN, i. m. 57.

maga is igazán értelmezhető. Az öt körülvevő félreértések közül azt tartja a legfontosabbnak, hogy a kritikusok „múdig másokat látnak bennem s nem magamat. Összehasonlítottak már Vörösmartyval, Arannyal, Petőfivel, Tompával, Kiss Józseffel, Adyval, Byronnal, Shakespeare-rel, Dehmellel, Ibsennel, Heinevel, Ördöggel és pokollal - csak az nem mondták, hogy O. G. = Oláh Gábor.”¹⁵ Oláh legfontosabb feladatának tekinti tehát, hogy a naplóban megmutassa igazi, másokkal összehasonlíthatetlen *egyéniségét*, amilyennek legalábbis látja magát. A rögzített tények mind-mind erről az igazi acról, s főleg művészváltáról, irodalmi-művészi jelentőségéről tanúskodnak.

Az eddigiek alapján is úgy tűnik, Oláh inkább regényes (ön)életrajznak tekintette naplóját, mintsem annak, ami a műfaji konvenciókból következne. Láthatóan esztétikai-irodalmi érvényű megformálásra törekszik. Mindig csattanósan, érdeklődést keltve, retorikai-stilisztikai alakzatokat bőven használva fejezi ki mondanóját. A napló e sajátossága részben onnét eredeztethető, hogy Oláh a naplóírást stílusgyakorlatnak is tekinti, előgyakorlatnak az igazi művekhez. Sőt magát a naplót is esztétikai érvényű alkotásnak tartja: „A napló kiszaggatott valóságos élet, de szépsége éppoly határtalan, mint a Dante csillagok közt röptülése.”¹⁶

Mi lehet az oka azonban, hogy önéletrajzi fogantatású, önvallomások művek sora mellett is szükségesnek érezte egy életen át vezetni naplóját? Úgy gondolom, ez magával a naplóval szembeni olvasói elvárásokkal függhet össze. E műfajtól ugyanis leginkább őszinteséget vár a befogadó. A napló szinte már pusztán műfajánál fogva megelőlegezi az igazmondás, a hitelesség szándékát. Oláh számára tehát alkalmasnak tűnhetett arra, hogy hitelesnek, igaznak fogadtassa el önarcképét.

Az eddigiek során tudatosan nem említettem, hogy törekvését természetesen a kompenzáció igénye is motiválta. Ami érthető is, hisz indulásakor így jellemezték: „az új század első éveiben nincs líránknak nála biztatóbb ígérete”¹⁷ és Ady is „kihívó fölénnyel”¹⁸ nézte Oláh Gábort, együtt emlegették kettőjüket,¹⁹ pályája későbbi szakaszában viszont végig azt érezte, amit Gulyás Pál írt róla 1943-ban: „De kicsoda ismeri már hazánkban Oláh Gábort a debreceni Nagyerdő fái kívüli.”²⁰ Mégis nagyot tévednénk, ha csupán e motívum kötné le figyelmünket. A naplóban kibomló világnak ugyanis megvan a maga belső és hiteles logikája, s magán viseli a korabeli társadalom lenyomatát. Ha a kompenzáció igényéről beszélhetünk, akkor sokkal inkább az étellel szembeni egzisztenciális jelentőségű elvárásokra kell figyelnünk, amelyek koránt sem szűkíthetők le a költői sikerre. Félelmetes, irracionálissá áltál válik e logika, hogy rabja lett az önmagáról/ból alkotott világnak, s szinte kizárólag csak önmagát érezte jogosultnak személyisége és művei értelmezésére, illetve megítélésére. Mi más lehetne a jelentése a biográfusi szerep felvételének, minthogy a valóságként, *kizárólagos* valóságként jelenjen meg *belső valósága*, s önmagáról való hite. Ez nem egyszerűen a mások számára is adott valóságtól való elzárkózás, hanem olyan zárt világ megteremté-

¹⁵ Oláh IV. 13.

¹⁶ Oláh V. 152.

¹⁷ JUHÁSZ Géza, *Oláh Gábor*. Debreceni Szemle, 1929. 204.

¹⁸ BÖLÖNI György, *Az igazi Ady*. H. n., 1955. 146.

¹⁹ Oláh II. 43.

²⁰ GULYÁS Pál, *A debreceni Peer Gynt*. Forrás, 1943. 7. sz., 51.

se, amely leginkább abban tér el a többi ember mindennapi valóságától, hogy lehetőség van az élet és az érzelmek semmi esetlegestől sem zavart átélésére. Naplója jegyzetei szerint, azért szeretett annyira moziba is járni, mert itt az emberek „keveset beszélnek, vagy épp semmit, hanem cselekszenek, mernek, törnek-rontanak, vágatnak, szóval *élnék*, vadul, veszettül, érdekesen, izgatónan”²¹ (kiemelés tőlem – L. L.). Vagyis az életnek az a semmitől sem zavart tiszta átélése ragadta meg, amikor nem kell mindennapi gondokkal bajlódni, amikor a tetteknek mindig van jelentése és nem sülyednek a mindennapiság automatizmusába. Oláh ezt a *jelentésséget* szerette volna *birtokolni, életét jelentéssé tenni*. Ezért igényelte és hitte, hogy „az élet: éppoly műalkotás, mint egy költemény, mint egy dráma... Nem kell talán mondanom, hogy az én életem olyan alkotás, olyan mű, amelynek szépség a formája.”²² Oláh önnön nagyságában, jelentőségében való hitét ezért nem egyszerűsíthetjük le beteges önimádatra. Megérintette a századelő individualizmusa, élmény- és életkultusza. Különösen a nietzschei emberfeletti ember gondolata ragadja meg, s szubjektív világát minden más világ fölött állónak tekinti, pontosabban szubjektív világát tekinti *az* igazinak, szemben azzal, ahogy az más világokban, mások számára megmutatkozik. Hogy ez a teremtett világ mégsem zárult rá teljesen, annak nem hiszem, hogy elsősorban az lenne az oka, hogy e világban sem mozgott biztosan, határozottan, ahogy Varga Lajos Márton egyébként kitűnő tanulmányában véli. Sokkal inkább az, hogy a mindennapi valóság, amely az emberi élet par excellence valósága,²³ helyet követelt magának és be kellett látnia azt is, hogy az individualitás megalkotása idegen világok, mások világa nélkül lehetetlen, vagyis az önmagára vonatkozó igazság sem birtokolható. Élete vége felé egyre inkább rá kellett ébrednie élete elhibázott voltára. A mai olvasó számára talán e naplóban az a legfontosabb és a legerdekesebb, hogyan próbálja megvédeni ezt a teremtett világot a mindennapi élet és az idegen világok követeléseivel szemben, s hogyan fullad e törekvése kudarcba.

3. (*Valóság és művészet*) Az a világ, ami a naplóban Oláh Gábor életvilágaként mutatkozik meg, hangsúlyosan nem a mindennapi élet perspektívájából megte-mertett. Sőt, amikor betegség- és haláltudata fokozódásával kénytelen tudomást venni az emberi élet esetlegességéről, végességéről, korlátairól, a mindennapi élet valóságosságáról, azt elsősorban értékvesztésként, élete tragikumaként, megcsalatottságként éli meg. Neki a művészi, a művészet törvényei szerint megformált valóság a valóság. Akár a romantikusok jelentős része, Oláh is hitte, hogy a gyakorlati tevékenységnek is költői módon kell folynia.²⁴ Többször közvetlenül is megvallja az élet megalkotott voltában való hitét, s a mindennapi étellel szembeni érzéketlenségét. Tagadja, hogy a mindennapi valóság is részesülhet az értékek világából: „földi ügyeimmel soha nem gondoltam”.²⁵ A mindennapi világ heterogenitásával, nyitottságával szemben egy meglehetősen zárt, végérvényes, az egyéntől állandó lemondást követelő világ áll. „Oláh istene: a Szépség, s egész

²¹ Oláh III. 93.

²² Oláh IV. 118.

²³ Peter L. BERGER–Thomas LUCKMANN, *A valóság társadalmi felépítése*. Tudásszociológiai értekezés. Részletek. In *A fenomenológia a társadalomtudományban*. Bp., 1984. 324.

²⁴ Katherine Everett GILBERT–Helmut KUHN, *Az esztétika története*. Bp., 1966. 299.

²⁵ Oláh IV. 321.

életét papi önmegtagadásban áldozza érte.²⁶ A művészet az ideák világát jelenti a számára. S „a művészet azért több, mint a gyakorlati élet legmagasabb polcai, mert az ember legfinomabb, t. i. legszellemibb részét fejezi ki. És mintegy tovább folytatja a teremtést: világot és világképet ad.”²⁷ Oláh épp ezért tekintette magát kora legjelentősebb művészenek, mert „ebben a bomlott idegzetű korban”²⁸ képes volt felemelkedni a Szépség világába. Gulyás Pál költészete és élete szerinte azért „csonka, töredék”, mert „mint költő, nem tudott eljutni a tiszta művészet magasáig, ahonnan a bánat is ragyogást kap, s ahol örök eszmék zengenek.”²⁹ Ő, Oláh Gábor viszont a romantika költőihöz hasonlóan e világ tükré, s innét ered az a képessége, hogy hatással tud lenni az emberekre. Ez a hatás azonban nem mindennapi, hanem rendkívüli. Akik meghallották énekét, az ég felé tekintettek, oly éterien gyönyörű volt a hangja, a Nagyerdő madarai és állatai feleltek rá, beszéde hatására elájult egy diák, egyik darabja bemutatóján sokan megőrültek, s lehetne még folytatni azokat a történeteket, amik rendkívüli hatásáról tanúskodnak.³⁰ Egy helyütt összehasonlítja magát Mussolinival. Míg az olasz vezér csak sakkozik az emberekkel, addig ő *teremt* az embereket.³¹ Sőt a művészet törvényei szerinti világ nemcsak a regényekben, hanem az életben is felépíthető. Számára tehát par excellence valóság a művészet valósága, és a művészileg szemlélt világ az ember természetesen adott világa: „Csupa téma a világ! Én csak válogatok közte.”³² E valóság átélésének és megteremtésének eszközeül az *analógia*, a *példa* kínálkozott. Szinte valamennyi kritikusa fontosnak tartotta megemlíteni, hogy Oláh észrevétlenül és kontroll nélkül hasonult más alkotók világához, példájához. Ez azonban nem egyszerűen tehetsége irányának nem ismeretéből, bizonytalanságából, a kontroll hiányából³³ fakad, hanem abból a világszemléletből, amely analógiák szerint gondolja el, építi föl saját életét. Oláh az analógia segítségével teszi jelentéssé cselekedeteit, ezek által részeseedik a várva várt nagyságból, s az egyetemes értékekből. Elég szemléletesen leírja ezt magáról: „Proteus-alak vagyok a szó legmozaikabb és legkaméleonabb értelmében. Apró korszakokból van összerakva az életem, azok szerint a könyvek szerint, amiket olvasok.”³⁴ Sokat elárul az analógiákban való gondolkodás szerepéről az, hogy egyik darabjának a bemutatóját mindenképp február 21-re szeretné tenni, mert ekkor mutatták be Hugo Hernaniját is: „én – művészetben – szeretem a babonáságot”.³⁵ Cselekedeteit, a vele történeteket gyakran értelmezi irodalmi művek epizódjainak mintájára. Még attól sem riad vissza, hogy másokkal eljátszassa egyik regényének jelenetét, anélkül, hogy azok tudnák, hogy „csak” játékról van szó. Oláh világa így a „mintha világa”: mintha ezt élném át én is, mintha életem eseményei megisméltelnék az egy-egy jelentős alkotóval történeteket, s így írtam volna le én is, ahogy

²⁶ Juhász Géza, *i. m.* 207.

²⁷ *Oláh* IV. 114.

²⁸ *Oláh* IV. 164.

²⁹ *Oláh* III. 293.

³⁰ *Oláh* II. 21., IV. 1., 119., 128., 156., 302., 365., V. 2., 137.

³¹ *Oláh* III. 382–383.

³² *Oláh* III. 59.

³³ Fülöp László, *i. m.* 68.

³⁴ *Oláh* II. 18.

³⁵ *Oláh* III. 111.

mások leírták.³⁶ Egész élete is ilyen mintha-élet: „Ahogy imádom és sóvárgom a nagy életet, éppannyira rettegek tőle; mert tudom, hogy az élet élése rettentő adókba kerül.”³⁷ Egy quasi, egy képzelt világ által próbál részesedni az általa igazinak vélt valóságból. Így Fülöp László megállapítása, hogy „saját fantazmagóriaszerű élményei” adják művei világát,³⁸ életére is érvényes.

E világba csak a képzelet segítségével lehet bejutni. Nem véletlen, hogy Oláh költői erényei közül épp képzelete gazdagságát emelte ki.³⁹ A képzelet segítségével sikerült eltüntetnie a mindennapi valóság és a művészet törvényei által formált élet közti különbséget. Még élete utolsó napjaiban is, amikor már menni is alig tudott, pár méter megtétele is nagy kínokat jelentett a számára, még akkor is képes volt magát kiszakítani „egy tündéri, boldog kocsikázás”-ra.⁴⁰ „Az egész életem átgördült emlékezetemen. Szépek az ilyen órák, százakkal fölérnek. Úsztak az akácfa, úsztak a sudár nyárfák, úsztak a hórihorgas fenyők az emlékezet finom ködében, mint messziről közelgő lányok a tavaszi napsütésben. Már a kocsink nem is mozgott, állott mint egy szobormű. Hanem körülöttünk és mellettünk hömpölygött, rohant, zuhant a föld színes szintje és a messze éggel ölelkező határ. Andalító zsongással hullottak a csendbe a leszakadt madárhangok, mintha koromként üde kis ibolyák hullottak volna a fű bizonytalan színű bársonyára. Elcsigázott bérkocsis lovunk táltossá tündéresült, fakó kocsink diadalmi hintóvá ékesült, s mi ketten olyanok voltunk, mint a megszállottak vagy a görög istenek. Még egyszer boldog voltam, mint talán többé soha életemben.”⁴¹ „Tapasztalatait a benne lévő eszmények, képzetek szerint formálja.”⁴² Valóság tudatát pedig eszméi, ideái *valóságos* volta határozta meg. E valóság megteremtésének eszközeül a *költői nyelv* szolgált. Az a meggyőződés uralta gondolkodását, hogy a nyelv bármennyire is csak egy konvencionális jelrendszer, mégis a legnagyobb lehetőséget jelenti arra, hogy általa felépítsük világunkat, az általa eszményinek tartott valóságot, amely mások számára „gyül ki csillagul”.⁴³ Oláh a nyelv által a hazug világ mögött kifejezhető világrend képviselőjének a rendkívüli egyéniséget tekinti.⁴⁴ S az ilyen kivételes egyéniségek számára e rend még a mindennapi életben is megteremthető. Elgondolásában éppúgy tetten érhetjük a romantika eszméit, mint a klasszikus modernség azon hitét, hogy a teljesség a művészet segítségével pótolható. A művészet és a valóság *szembeállításának* ez a legfőbb jelentése.

De van-e valamilyen híd a mindennapi és a képzelt valóság között? Úgy tűnik, hogy Oláh számára az átjárás az említettekkel egyező módon csak egyoldalú: „egy-egy fontosabb és drámaibb rész megírása után milyen nehezen tudok visszaszökkenni a valóságba”.⁴⁵ A teremtett világ igényeket támaszt ugyan a

³⁶ „Furcsa különben, hogy ez a regény sok helyt olyan, mintha csak én gondoltam volna el. Utalanul rá-rábukkanok egy-egy eltemetett érzésemre, átvonuló hangulatomra, édes vagy gyötrelmes lelkiállapotomra. S ezért valami szorongó érzés, olyan félelemforma fog el...” *Oláh* II. 31.

³⁷ *Oláh* IV. 51.

³⁸ FÜLÖP László, *i. m.* 70.

³⁹ *Oláh* II. 8.

⁴⁰ *Oláh* V. 198–199.

⁴¹ *Oláh* V. 198–199.

⁴² VARGA Lajos Márton, *i. m.* 66.

⁴³ *Oláh* V. 177.

⁴⁴ *Oláh* III. 136. Oláh több oldalon keresztül ismerteti világnézetét: *Oláh* III. 136–141.

⁴⁵ *Oláh* III. 26.

mindennapiságban élő emberrel szemben, de nem ad fogódzókat ahhoz, hogyan lehetne ezeket a mindennapi világban is megvalósítani. Oláh minden eszménye önmagáért van, önmagában zárt. Sőt legendákkal és rémhírekkel zárta el magát a többi embertől. Egyszerűen elveszítette a mindennapi valóság és az emberi kapcsolatteremtés iránti érzékét, csak a *rendkívüli* dolgok érdekelték, figyelmét csak a *regényes*⁴⁶ történetek ragadták meg: „Én minden rendkívülit meg szoktam írni.”⁴⁷

Magatartását mindig az határozza meg, hogy titokzatosnak, különlegesnek tűnjön mások szemébe. Viselkedésében mindig van valami mesterkélt, folyton a művész szerepét játssza, mondatait úgy mondja, mintha mögötte valami különös, megfajtásra váró, mélyebb jelentés lenne. Ennek a jegyében formálja meg önarc-képét is. Pedig a napló több részlete arról tanúskodik, hogy a mindennapi valóság számtalan rést ütött ezen a képzel világon.

A másik, az elfeledett valóság jelenlétére több dolog is figyelmeztette. Először is írói helyzete. Az erre vonatkozó feljegyzései mind méltánytalan életkörülményeiről, művészhez méltatlan rossz anyagi helyzetéről, szerencsétlen, nyomorúságos sorsáról szólnak. Arról a keserű felismerésről, hogy „belőlem is lehetett volna több, ha szerencsésebb környezetben és jobb viszonyok között élek. De így! Csoda, hogy ki nem száradt és szét nem szakadt a lelkem.”⁴⁸ Ezeknél is fontosabb azonban a mellőzöttségérzete, a várt siker elmaradása, amely *külsőleg* is igazolhatta volna tehetsége kivételességét, érvényesnek mutathatta volna elhivatottságtudatát. S a harmadik figyelmeztető jel mérhetetlen magányossága. Feljegyzéseinek jelentős része ezekről tudósít. A két világ állandó ütközése jól megfigyelhető a nőkhöz és a szexualitáshoz való viszonyában: ideál és pusztá testiség *feloldhatatlan* kettősége uralkodik életének ezen a területén. A fenti tények azonban mégsem készítették döntő jelentőségű szembenézésre, csak a képzel, a vágyott valóságról hajlandó tudomást venni, bár már 1909-ben világosan látja e magatartás tarthatatlan voltát: „Odafent, az emberek előtt játszani a törhetlent, a nagyotmerőt, a »halhatatlant«; idehaza: lerogyini a dívány szegletébe, elkészülni az utolsó számadással s nem hinni többé semmiben... Mindig azon imádkozom: csak az öntudatom hagyna el a katasztrófa idejében; de úgy látom: ezt a kegyet is megtagadja tőlem a nyomorult véletlen. Mindenem elkorhad: öntudatom még akkor is ott reszket fölöttem, mint lép fölött a lidérccláng.”⁴⁹ Az öntudat elaltatásának eszköze a teremtett világ, s önmaga mérhetetlen fölönvesztése. Ez az egyre uralkodóbbá váló önccsalás a legfőbb oka a valódi szembesülés, a cselekedeteket, gondolatokat is átfformáló önvizsgálat elmaradásának.

Szubjektív világa igazságának hite úgy tűnik, elfedte Oláh Gábor előtt az *emberi végesség tudatát*, mintha sohasem vetett volna számot embervoltával, az ebből adódó következményekkel. Jövőbeli elismertségében, igazságában való rendületlen hite szinte végtelenné tágította léte időbeli határait: „hiszek halhatatlanságomban”.⁵⁰ Oláh azzal, hogy a holnapot⁵¹ tette meg mércéül, kilépett az emberi világtapasztalás köréből. A jövő a tapasztalatunk része ugyan, amennyiben jele-

⁴⁶ Oláh III. 139.

⁴⁷ Oláh II. 92.

⁴⁸ Oláh III. 18.

⁴⁹ Oláh II. 20.

⁵⁰ Oláh IV. 120.

⁵¹ Oláh II. 24., III. 14., 69.

nünkben a jövő tudata is benne van, de az emberi tapasztalat jelentőségét adó folytonos korrekcióra való lehetőséget csak a jelenként megőrzött múlt adhatja meg az embernek. Oláh számára a múlt, mint tapasztalat értelmezhetetlen, jelene teljesen a vágyott jövő felől megkomponált. Csak az 1939–40-ben írt jegyzetei tanúskodnak arról, hogy egyre inkább kénytelen szembenézni embervoltával. Előtte egyetlen igazán tragikus és katartikus élménye volt, anyja tőle való elhidegülése. Többször érezte boldogtalannak, megcsalottnak magát. Bokréta-beli társainak⁵² írja: „Fiúk, ha meghalok, titeket bízom az emlékezetem csöndes ápolását. Más nincs. Addig élek, míg ti nem felejtetek el. Oh milyen parányi körre zsugorodik össze a »halhatatlanságunk«!”⁵³ Jegyzetei arról tanúskodnak, hogy mindig tragikus sorsú alaknak tudta magát, de ezt kivételes nagysága jelének fogta fel, így értékévé transzponálta. Boldogtalanságát pedig mindig valami konkrét szerencsétlenséggel, bajjal magyarázta. Élete vége felé azonban a boldogtalanság elveszíti konkrét okszerűségét, ahogy ennek sorsszerűsége sem kiválasztottságát jelöli már. A boldogtalanság most élete egyetlen valóságának tűnik. Tragikum-tudata ugyan most is megőriz valamit kiváltságos voltának hitéből, de ekkor már Don Juanhoz hasonlítja magát, aki soha nem érheti el a beteljesülést, élete csak örökös vágy.⁵⁴ A megfellebezhetetlenség, a változtatás lehetetlenségének tudatával írja: „Soha nem voltam boldog.”⁵⁵ Bár most is megpróbálja elhárítani magától, hogy egyedül, illúziók nélkül nézzen szembe élete elhibázott voltával, a mindennapi étellel szembeni mulasztásaival. Hol a betegségébe kapaszkodik,⁵⁶ hogy emiatt „nem mert élni”,⁵⁷ hol általánosítja, az emberi létezés antropológiai adottságának tekinti a boldogtalanságot: „ugyan, melyikünk boldog ezen a céljanincsen világon?”⁵⁸ hol a biológiai determinációba menekülve, apjától örökölt kiállhatatlan természetéből eredezteti rossz sorsát. Valamennyi elhárító célú magyarázatában közös, hogy Oláh fél az életéért való felelősségvállalástól. Árulkodó tény, hogy épp az az Oláh Gábor fél ettől az egyéniséget valójában megeremlítő egzisztenciális jelentőségű cselekedettől, aki az egyéniség kultuszát tartotta világnézete középpontjának. „Nem vagyunk felelősek magunkért”,⁵⁹ hangzik a menekülő Oláh Gábor kétségbeesett kiáltása. De egyre szaporodnak azok a feljegyzések, amelyek élete elhibázott voltának, a változtatás lehetetlenségének a felismeréséről tanúskodnak. Egyre gyakoribb az az érzése, mintha kiesett volna kora világából.⁶⁰ „A múlt nyár óta alig írtam valamit... Csak apró verseket szülök. Pedig az idők nagyok. Vagy nem élek már a saját koromban?”⁶¹ Az álom, a képzelet sem képes már elfeledtetni élete tragikus elhibázottságának tudatát: „örökös kétség, köd, bizonytalanság és rettegés volt egész életem”.⁶² S a végtelenség, amelyet halhatatlansága és képzelete által birtokolni

⁵² A baráti kör tagjai Baja Mihály, Gyökössy Endre, Gulyás József, Madai Gyula és Oláh Gábor. Négy alkalommal (1902, 1904, 1908, 1928) jelent meg a *Bokréta* c. antológiájuk.

⁵³ Oláh II. 62.

⁵⁴ Oláh V. 39–40.

⁵⁵ Oláh V. 63.

⁵⁶ Oláh V. 66.

⁵⁷ Oláh V. 89–91.

⁵⁸ Oláh V. 48.

⁵⁹ Oláh V. 66.

⁶⁰ Oláh V. 40.

⁶¹ Oláh V. 3.

⁶² Oláh V. 69.

vélt, a napló utolsó soraiban az emberi végességgel azonosítódik, mintegy felfedve egész élete illúzió voltát, törekvésének eleve kudarcra ítélttségét, hiába-valóságát: „...lassanként elkészítenek a nagy vacsorára, amelyen nem mi eszünk, hanem bennünket esznek. Gyönyörű kilátás a *végtelességbe*”⁶³ (kiemelés tőlem - L. L.). Talán véletlen, hogy épp itt szakad meg a napló, de szimbolikusan is jelzi, hogyan változott meg Oláh valóságtudata. 1938-tól kezdve a napló nyelve egyre inkább leegyszerűsödik, letisztul. Megritkul a nagyotmondás, a túlfokozás. A nyelv elsősorban nem egy képzelt világ meghódításának, *birtoklásának* az eszköze, hanem a jelenvaló és önnön sorsának *értelmezéséé*. Az ideák most már csak pusztán *személyes* eszméknek, hiteknek tűnnek. Oláh utolsó éveinek bejegyzései arról a felismerésről tanúskodnak, hogy a nyelv által bár világot teremthetünk, de ez nem feltétlenül az emberi élet rendje, nem a valóság, s nem az igazság. A teremtett világ sokkal inkább saját világunk, saját valóságunk határait jelöli ki. A személyiség valóságának azonosítása a valósággal csak illúzió. Oláh világértelmezésében a szubjektum most már csak saját igazságát képviselheti. Oláh naplója tehát jellegzetesen örökíti meg azt az utat, amelynek végén a két világháború közötti irodalmi gondolkodás az individualitás új felfogásához jutott el (főleg József Attila és Szabó Lőrinc költészetében). A századelőn az individualitás a nietschei emberfeletti emberként, a világgal szemben értelmeződött, most Oláh is elérkezett ahhoz a *küszöbhez*, amelyen túl az individualitás már csak úgy értelmezhető, mint ami mások világának megtapasztalásán keresztül ismerhet önmagára. De csak a küszöbig jutott el, ahogy erről dolgozatom következő fejezete is tanúskodik, képtelen volt ugyanis szakítani a egyéniség világ *ellenében* való elfogolásával.

4. (*Társadalom és kultúra*) Azt hiszem, igaza lehet Fülöp Lászlónak, amikor azt írja, hogy Oláh Gábornak nem volt regénybe emelhető társadalomképe. Naplója is erről tanúskodik. Persze a naplótól nem várhatjuk, hogy tételesen kifejtett, egész társadalomképet bontson ki. Ez magából a napló műfajából is következik, hisz benne azok a történelmi-társadalmi események rögzítődnek, amelyek a naplóíró számára valamilyen személyes okból jelentősek voltak. Az így kirajzolódó társadalomkép szelektív jellege, töredékes volta tehát természetes. Az azonban már elgondolkoztató, és magyarázatra szoruló, hogy Oláh Gábor szinte teljesen értetlenül áll a jelene társadalma által felvetett kérdések, illetve az általuk implikált értelmezési eljárások előtt, vagy, hogy társadalomról való gondolkodásában egymással ellentétes világképet tételező eszmék találkoznak, s a modernség ekkori tapasztalatát XIX. századból vett eszmékkel igyekeznek értelmezni. Mindjárt érdemes szemügyre venni Oláh ún. egyéniségkultuszát. Naplója egyik helyén összefoglalja világnézetének legfontosabb elemeit. Itt az egyéniség mint a szabadság letéteményese jelenik meg. Pár bekezdéssel később viszont arról ír, hogy a nagy egyéniségek által felismert értékek és eszmék társadalomban való elterjesztéséhez akár *adminisztratív-hatalmi* eszközöket is igénybe lehet venni, s másokat is arra lehet kényszeríteni, hogy e szerint éljék életüket. Sőt, a társadalom jobbításának, az ideális társadalmi egyedek megteremtésének lehetséges módjaként még a „biológiai nemesítést” is elképzelhetőnek tartja. Még a nagy egyéniséget is kész korlátozni a század eleji népiesség által kizárólagos rangra emelt család és haza érdekében. S láttuk mennyire fél a személyes sorsáért való felelősségvállalástól is.

⁶³ Oláh V. 201.

Egyéniség és egyéniség-termelés, szabad akarat és uniformizálás, egyéniség szabadsága és korlátozása, felelősségvállalás és determináltság ellentéte azonban eltűnik, ha belátjuk, hogy Oláh itt nem a *modern individuumról* beszél. Mihelyt *közösségben* próbálja meg elgondolni azt, rögtön a romantikus zsenikultusszal, Nietzsche és Platón gondolataival színezett, a népnemzeti iskola gondolati szűrőjén átjutó egyéniség-felfogás határozza meg gondolkodását. Vagyis az individualitásról, a szubjektív világok igazságáról vallott elgondolása nem eredményezte a közösség új felfogását, hanem lényegében megmaradt a nép-nemzeti közösségértelmezésnél, pontosabban annak valamilyen absztrahálódott változatánál. A modern individuum és e közösségeszme összeegyeztethetlensége eredményezte főképp, hogy az egyéniség társadalmi szerepéről vallott felfogása csak üres képzelgés maradt, s nem volt igazán társadalmi érvényessége. Oláh Gábornak ugyanis nem volt valóságos társadalmi közössége, akiknek érdekeit, törekvéseit, vágyait megszólaltathatta volna, vagy akikre eszményeit vonatkoztathatta volna. Legfeljebb az emberiség, majd egyre hangsúlyosabban a magyarság jelenik meg számára ilyen vonatkoztatási csoportként, mint amelynek a szószólója: „engemet a rokonaim, testvéreim, vérbeli hozzátartozóim soha nem érdekeltek. Soha. Nem értük éltem, hanem a magyarságért, meg az emberiségért.”⁶⁴ De ezek egyrészt túlságosan elvont, *láthatatlan* közösségek ahhoz, hogy reális vonatkoztatási csoportot jelenthessenek a számára, másrészt nem is emelte őket költészete „első mozgatójául”, ahogy például Adynál is láthatjuk. Ezek a közösségek ugyanis csak annyiban kapnak helyet, amennyiben Oláh idealizált önarcképet igazolják. Ha Oláh szűkebb környezetét tekintjük, naplójában három társadalmi közösség jelenik meg: Debrecen társadalma, a Csokonai Kör és a Fazekas Gimnázium tanári kara. Karakterisztikus eltéréseket naplóbéli megjelenítésükben nem találhatunk, mert mindig csak Oláh Gáborhoz méltatlan, kicsinyes környezetként jelennek meg, mindig csak viszonyított értékük van, soha sincs önértékük. Egy kapcsolat negatív pólusán helyezkednek el: „Rettenetes az élet ilyen emberek között, amilyenek közt én élek.”⁶⁵ Ez a sommás minősítés eléggé egyneműsíti őket ahhoz, hogy külön-külön képet alkothassunk róluk. Mit sem változtat e helyzet és önértékelés irrealitásán, ha a kívül- és felülállás tudatát gyakran Adyra emlékeztető gesztusok színesítik: „Ezeknek nem vagyok én jó magyar?”⁶⁶ Lényeges különbség van ugyanis abban, ahogy Ady és Oláh kora társadalmához viszonyul. Ady minden elhivatottsága, karizmatikussága ellenére is az akkori társadalom tagjának tudja magát, a magyar ugart önnön lelkében is felfedezi. Versei jelentős részének egzisztenciális mélysége épp innét eredeztethető. Oláh viszont a *társadalmon kívül*, azzal szemben értelmezi magát. A reális társadalmi közösségek helyett egy képzelt, eszményi közösséget teremt magának, amely teremtőjétől való függősége miatt nem szolgálhatott kontrollul, szerepe pusztán Oláh életének, eszméinek igazolása volt. Oláh így a ricoeuri értelemben vett „közvetlen tudat”⁶⁷ foglyává válik, amennyiben úgy véli, önmagára, és a társadalomra való reflexió nélkül is képes az ön- és világismeretre. Emiatt van az is, hogy regényeiből mintha teljesen hiányozna a mindennapi, társadalmi valóság ismerte, hogy alakjai légüres térben mozognak, s képtelen a társadalmi és személyes

⁶⁴ Oláh V. 86.

⁶⁵ Oláh II. 23.

⁶⁶ Oláh III. 81.

⁶⁷ Paul RICOEUR, *Az interpretációk konfliktusa*. In *A hermeneutika elmélete* I. Szeged, 1987.

valóság összedolgozására, ahogy erre legutóbb Bodnár György is felhívta a figyelmet.⁶⁸ Önértéktudata a valóság elemeit csak annyiban engedi érvényesülni, amennyiben azok személyisége felnövesztését szolgálják. Ezért írhatta joggal Kiss Tamás: „a művésznek valami emberfeletti megfogalmazása élt benne”.⁶⁹

Helyzet- és önértékeléséhez Debrecen irodalmi köre, a Csokonai Kör jelentette a közvetlen háttérret. Azt a háttérret, amely előtt nagysága, jelentősége és nem utolsó sorban modernsége megmutatkozhatott. Oláh számára kétségtelenül ez a kör volt az a közösség, amely viszonyítási alapot jelenthetett, és sok tekintetben Oláh tudta nélkül és tőlük való elhatárolódása ellenére is bizonyos értelemben vonatkoztatási csoportként működött. Oláh társadalmi eszméinek jelentős része ugyanis innét származott. A kör konzervatív szellemű, a hivatalos irodalom-eszményt és ízlést képviselő irodalmi társaság volt. Eszméi a századvégi-századeleji népnemzeti-iskola világképéből származtak, s ezek a kör félévszázados működése alatt mit sem változtak. Az irodalmat Beöthy szellemében a nemzeti lélek tükrének tekintették, amennyiben a nemzet eszményeit és értékeit fejezi ki. Bár a hivatalnokai rétegbe tartoztak, s így naponta átéltek a hatalmi apparátusnak való kiszolgáltatottságukat, a társadalmi hierarchiába való betagozódottságukat, mégis az eszményi nemzeti irodalom ápolása miatt mindenfajta társadalmi és politikai érdek felett állónak, s mindenfajta társadalmi szempontú megítéléstől függetlennek tudták magukat. Oláh naplójegyzeteiből kiderül, hogy mennyire megvetette a kört, mindig csak az ironia vagy a gúny hangján beszél róluk. Nagyon jól érzékelté kiszolgáltatottságukat.⁷⁰ Maga Oláh is átélté a (hivatalnoki) függőség és az (irodalmi-művészi-értelmiségi) autonómia konfliktusát. Az iskola akkori szellemiségéről írott munkája „A vidámság iskolája”, s naplója több feljegyzése is arról tanúskodik, mennyire érzékelté, és mennyire negatívan élte meg, hogy a 20-as évek minőséget, szellemi környezet megteremtését célul tűző klebelsbergi kultúrpolitikája⁷¹ után a 30-as évektől egyre inkább a tekintélyelvűség, az egyén szigorúbb hatalmi ellenőrzésére és betagozódására törekvő társadalmi-politikai-kulturális szemlélet lett meghatározóvá.⁷² A kor egyik legjelentősebb kérdése valóban az autonómia viszonya volt. Oláh azonban, akár a kör maga is, úgy oldotta meg e dilemmát, hogy a művészi látás politikától, társadalmi elgondolásoktól való (vélt) függetlenségét azonosította a mindenféle politikai-társadalmi érdek fölött álló, tisztán az emberiség, illetve magyarság eszményeit, érdekeit képviselő, s részben a népnemzeti iskola akkori elképzeléseinek megfelelő, illetve ebből származtatható költőeszménnyel. A művészet sokat hangoztatott autonómiája számára nem annak öntörvényűségét, immanenciáját jelentette, hanem azt, hogy az általa feltételezett közösség, és a művei által képviselt egyetemes vagy magyar érdekek magasabb rendűek, tisztábbak, mint más kortárs műveiben megmutatkozóak. Egy olyan tagolatlan

⁶⁸ BODNÁR György, *Amikor a korrajz-regény kortilmet volt*. In *Feltáratlan értékek a magyar irodalomban*. Bp., 1994. 195–196.

⁶⁹ Kiss Tamás, *Az ellentmondások embere*. In *Árkádiában éltünk*. Bp., 1975. 207.

⁷⁰ Leírja például, hogy egyik meghatározó tagjuk, Kardos Albert zsidó mivolta miatt mennyire igyekszik alkalmazkodni a vele szembeni elvárásoknak, vagy hogyan jelenti fel a kör radikalizálódásától féltő, a többségnek hangot adó Pap Károly a politikai-társadalmi elkötelezettségét megvalló Csobán Endrét, a kör főtájkárát Kölcsey Sándor polgármesternél, aki aztán visszafogottságra inti „alantasát”. *Oláh V.* 168.

⁷¹ *A magyarságtudomány kézikönyve*. Szerk. Kósa László. Bp., 1993. 676.

⁷² *Oláh IV.* 324., V. 32–38.

közösséget feltételezett, amelynek érdekei közvetlenül egybe esnek az emberiségével vagy a magyarságéval, s művei így az igazságot birtokolják. Madai Gyulát például nem azért tekinti önmagánál értékteletlenebb, a költői hivatáshoz méltatlan alkotónak, mert rosszabb verseket ír, hanem, mert Bokréta-beli társa politikai karriert is szeretett volna befutni. Abban a korban, amikor az irodalom társadalmi jelentősége kétségkívül megnőtt, sőt egyes irodalmi irányokat épp társadalmi szerepük emelt az érdeklődés középpontjába, a valódi közösség érdekeitől, kérdéseitől való elzárkózás egy korszerűbb szociologikus tájékozódástól, világ- és történelemfelfogástól zárta el az utat. Ezért Oláh lényegében a nép-nemzeti iskola világképében kialakult közösségértelmezésen nem jutott túl. S nem igen tudott mit kezdeni önnön sorsa szociális jelentésével sem.

A Csokonai Körölt való elhatárolódása az *esztétikai modernség* jelszava jegyében történt. Oláh, bármennyire is ellentmondásos a viszonya Adyhoz és a Nyugathoz, magát is a modern költők közé sorolja. De nem értette meg sem Ady, sem a Nyugatban kibontakozó klasszikus modernség *irodalmi és társadalmi jelentőségét, jelentését*. Naplója arról tanúskodik, hogy a nyugatosok közül Ady volt rá a legnagyobb hatással, s ettől élete végéig nem is tudott szabadulni, viszonyukat azonban a költői rivalizálás kérdésén túl nem értelmezi. Ady halála után e vetélkedést egyre inkább a költészete mellé állás váltja fel. Előszertettel emlegette Ady halála előtti utolsó hónapjainak egyik mondatát: „szegény Gábor, biztosan haragszik rám”,⁷³ de ezt is mintegy saját nagyságának bizonyítékának tekintve. A modernség Oláh Gábor számára társadalmi, világertelmezésbeli vonatkozások nélküli, *tisztán irodalmi jelentésű érték kategória* volt, mégpedig a nagy irodalmi átlagnál értékesebb voltát, a jövőt előre látó képességét tekintette modernsége legfőbb bizonyítékának. Kosztolányi Oláh provincializmusát bíráló soraira is egy felsorolással válaszol, mennyi mindent megjósolt ő verseivel, tehát mennyire modern költő.⁷⁴ Hogy mennyire érzéketlen volt a Nyugat társadalmi jelentősége iránt, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy Adyékkel szemben az érvényesülés reményében örömmel fogadja Rákosi Jenő támogatását. Később is csak azt a tanulságot vonja le a pesti irodalmi életbe való betörési kísérletének kudarcából, hogy két szék közül a pad alá esett, s Rákosit továbbra is nemes, romantikus léleknek tartja. Oláh Gáborból, úgy tűnik, szinte teljesen hiányzott a társadalmi-világertelmezési tudatosság.

Ez persze nem jelentik azt, hogy naplójában ne találjunk közvetlenül is társadalmi-politikai-világnézeti vonatkozású részleteket. Ezek azonban minden tekintetben a konzervatív (debreceni), vidéki irodalmi értelmiség véleményét, gondolkodását tükrözik. A társadalmi problematikájú gondolatai szinte kivétel nélkül a nemzeti függetlenség, a tiszta nemzeti karakter megőrzésének kérdése körül forognak. Legyen szó akár az előszeretettel emlegetett király-eszméről, a tanácsköztársaságról, Trianonról, a zsidókérdésről stb. Azt is mondhatnánk, minden társadalmi probléma, ami e *nemzeti szempontú kérdéseken* kívül esik, érdektelen a számára. Láthatóan leginkább a zsidókérdés foglalkoztatja. E probléma megoldását a magyarság számára univerzális jelentőségűnek tekinti, hisz szerinte valamennyi társadalmi problémának lényegében ez az alapja. Adyval való konfrontálódását is azzal magyarázza, hogy „Adyt a »pesti tetvek« [az

⁷³ Oláh III. 13.

⁷⁴ Oláh III. 4-7.

újságírók!] begratták ellenem”,⁷⁵ „igaz, hogy fiatalos hevünkben sokat marakodtunk, de annak nem mi vagyunk az okai, hanem a Bandi pesti tábor, azok a remek zsidó fiúk”.⁷⁶ S Móriczcal szembeni legnagyobb kifogása is az, hogy elfogadta a zsidó tőke befolyását a magyar szellemi életre. Szerinte Móricz azért lehet ennyire sikeres alkotó, mert vele ellentétben, tudomásul vette azt a hallgatólagos megegyezést, hogy mindent lehet támadni és bántani, csak a zsidókat nem. Móricz ezt az egyetlen feltételt szabta – a napló szerint – Oláh Nyugathoz való odakerüléséhez: „Gyere Gábor a Nyugathoz; mindenről és mindenkiről megírhatok akármit, csak a zsidókat nem szabad bántani... Ő csakugyan nem merne kikezdeni a zsidókat, mert tőlük szedegette föl százezreit.”⁷⁷ Oláh úgy érzi, nyomorúságos körülményei akadályozták meg abban, hogy érvényesülni tudjon, s egzisztenciálisan hátrányos helyzete, kiszolgáltatottsága az oka, hogy a magyarság sorskérdéseit és érdekeit kifejező és megoldásukhoz utat is mutató regényei visszhangtalanok, hatástalanok maradtak. A zsidósággal szembeni legnagyobb vád a magyar szellem, a magyar karakter elnemzetietlenítése.⁷⁸ Oláh láthatóan egyetlen helyzetet sem hagy ki, hogy fenti meggyőződésének hangot ne adjon. Ugyanakkor szinte semmi jelét nem látja annak, hogy a kérdés társadalmi, nemzeti vagy akár morális oldalát végiggondolta volna. Minden erkölcsi megfontolás nélkül helyesli Hitlernek a zsidókkal szembeni intézkedéseit, s a magyarság megvédésére kevésnek találja a zsidótörvényeket.⁷⁹ Azt, amikor Hitler Bécsbe bevonulva zsidó asszonyokkal mosatja fel az utca követ, szálnalmas, de nagy igazságot kifejező komédiának tartja. Bár pár sorral később az emberi nemzetek és fajok testvéresülése utáni vágyáról ír, de nem hagy kétséget afelől, hogy ezt csak a zsidóság teljes asszimilációjával véli elérhetőnek.⁸⁰ A fentiekhez hasonló módon, a nemzeti identitás megőrzését szolgáló, illetve az azt veszélyeztető törekvések ellentétéként értelmezi a református–katolikus szembenállást is. Szerinte az egyetemes szemléletű, és egyetemes emberi érdekeket képviselő katolikus egyház veszélyezteti a reformátusok és a magyarság érdekeit, hisz a katolikusok éppúgy gyökértelenek, akár a zsidók.⁸¹ Széles értelmiségi magatartást és elgondolást rögzít, amikor ezt írja: „Mióta a trianoni béke szétszaggatta a Magyarorságot: nem tudok, nem bírok olyan Goethei magaslaton élni, mint eddig.”⁸² Oláh legfőbb irodalmi feladatának ekkortól a magyar érdekek védelmét, a nemzeti jelleg megőrzéséért folytatott küzdelmet tekinti.

E feladattudata azonban csak álarc volt, mert igazán nem formálta személyes írói programmá, hanem önnön kultuszának egyik elemévé tette. Gondolatainak ezért nincs társadalmi és egyetemes jelentősége, pusztán személyes érdekelt-ségűek. Oláh Gábornak tulajdonképp csak egyetlen élménye és mondandója volt, s ez önmaga. Úgy hiszem ez az Oláh-jelenség megértésének kulcsa. Először Bálint György, majd az őt idéző Kiss Ferenc hívta fel a figyelmet a személyes érdekelt-ség körébe való bezárkózás veszélyeire.⁸³ Oláh képtelen volt kilépni önköréből, vagy

⁷⁵ Oláh IV. 35.

⁷⁶ Oláh III. 14.

⁷⁷ Oláh V. 8.

⁷⁸ Oláh III. 48., V. 17.

⁷⁹ Oláh V. 4.

⁸⁰ Oláh V. 5.

⁸¹ Oláh IV. 3.

⁸² Oláh III. 135.

ahogy Móricz írta, képtelen volt a társadalmi betagozódásra, vagyis képtelen volt valamely társadalmi csoporttal, réteggel való azonosulásra, képtelen volt elfogadni valamely közösség kontrolláló szerepét. Maga Oláh általánosabban így fogalmazta meg ezt: „sem a fajtámhoz nem bírok leszállni, hogy egészen parasztember legyek, aminek születtem; sem »úrrá« nem tudok fajulni. Küszöb vagyok... a küszöböt pedig mindenki tapossa.”⁸⁴ Egyikhez nagy volt távlata, műveltsége, s nem utolsó sorban vágya, a másikhöz hiányzott viselkedéskultúrája,⁸⁵ magatartásának természetessége, biztonsága. A maga teremtette világban mozgott, üres tér volt számára a társadalom, valószínű ezért nem tudott magával tisztába jönni,⁸⁶ ahogy Németh László írja. A század eleji szubjektivizmus és individualizmus egyik torz, de társadalmi-történelmi jelentőséggel bíró kifutását mutatja Oláh sorsa. Kérdés persze, hogy a század eleji Debrecen szellemi-irodalmi élete mennyiben jelenthetett támaszt egy öntisztázó folyamathoz.

Amikor vilásképe, irodalomról és társadalomról vallott felfogása kialakult, sem a Nyugat által kínált, sem a konzervatív (Csokonai Kör) kultúramodellét nem tudta szervesen önmagába építeni. Az egyikhez túl nagy volt már a földrajzi távolság is, másrészt az irodalomhoz való viszonya lényegesen más volt, mint nyugatos társaié. A Nyugat szemléletét jól jellemzi Schöpflin egyik mondata: „mi éreztük először, hogy a régi nagy költők nem szobrok, hanem író társak”.⁸⁷ Oláhból hiányzott ez a könnyedség, az irodalomnak ilyen természetes kezelése. Irodalomhoz, alkotókhoz, művekhez való viszonyát a Csokonai Körhöz hasonlóan részben a kultusz határozta meg. Ez persze önmagában még nem jelentett volna problémát, hisz az irodalmi kultusz nagyon is fontos és termékeny eleme lehet az irodalmi életnek, de Oláh kezén a kultusz, ahogy a kör esetében is, valami élettől való idegenséget, a társadalomból való elzárkózást jelentett. Szemléletének ilyen alakulásában bizonyára nagy jelentősége volt szociális élményének, származásának⁸⁸ is. Irodalomhoz való viszonya talán azért ilyen görcsösen komoly, kultikusan merev, mert a művészet mint a társadalmi kiemelkedés, a naggyá válás egyetlen eszköze jelent meg a számára. Ugyanakkor, a származásban, indíttatásban hasonló népi írók műveivel szemben, nem helyzete szimbolikus értelmezésére vállalkozott, hanem társadalmi presztízsét és rangját szinte transzcendensen garantáló quasi-világ megteremtésére pazarolta erejét. S a nemzetfenntartó szerepet magának tudó, ezáltal legitimálódó középosztály szemléletét igyekezett magáévá hasonítani, amit számára főleg a Csokonai Kör közvetített, amely a húszas évek végéig szinte az egyetlen csatornát jelentette a fővárosi irodalmi körökhöz. Ugyanakkor a Csokonai Kört is távol érezte magától. Egyrészt lenézte őket konzervativizmusukért, provincializmusukért, dilettantizmusukért, különben tartotta magát náluk. A Párizst is megjárt, Ady vonzásától szabadulni nem tudó Oláh számára az „eseménytelen élet, unalom, visszhangtalanság, a debreceni egykedvűség”⁸⁹ taszító volt: „Debrecen megölt engemet, mint ahogy megölné az

⁸³ BÁLINT György, *Irodalmi bumcráng*. Pesti Napló, 1933. okt. 8.; Kiss Ferenc, *Bálint György Oláh Gáborról*. Alföld, 1965. 7. sz., 71–74.

⁸⁴ Oláh II. 38.

⁸⁵ Hogy mennyire fontosnak tartotta Oláh a viselkedést, jól mutatja a következő sor: Pap Károly „nem nagy lumen, de tudja és alkalmazza a társadalmi etikett szabályait”. Oláh V. 140.

⁸⁶ NÉMETH László, *Oláh Gábor*. In *Két nemzedék*. Bp., 1970. 231.

⁸⁷ SCHÖPFLIN Aladár, *Válogatott tanulmányok*. Bp., 1967. 514.

⁸⁸ KARDOS Pál, *Oláh Gábor*. Alföld, 1958. 1. sz.; Kiss Tamás, i. m.

⁸⁹ BATA Imre, *Az irodalom számvetése Debrecenmel*. Alföld, 1961. 3. sz., 39.

Úristen fiát is, ha Betlehemének választaná. Az volt a baj, hogy dachból benne maradtam. Na bosszút is áll rajtam, rettenetesen.”⁹⁰ Teljesen azonos a véleménye Ady-nak is: „a debreceni szellemiség” „ordítás a hasért, sujtás, szúr, zsinór, kerek kalap, zsír, bor és szűzi erkölcs”, „tunyaság és elzsírosodás”.⁹¹ De míg Ady menekül a városból, addig Oláh minden panaszkodása ellenére szinte mazochista módon élvezte a város kicsinyességét, saját nagysága páratlanságát. Másrészt származásából fakadó szociális tapasztalata miatt sem tudott teljesen azonosulni a kör világával. Az általuk képviselt század eleji nép-nemzeti világképpel és esztétikai eszménnyel szemben részben a múltban, Arany-nál, Petőfinél, a XIX. századi nép-nemzeti iskola és a romantika eszméiben kereste a fogódzókat, részben a modern, provokatív témák (szexualitás, prostitúció stb.) feldolgozásával igyekezett túllépni rajtuk. Aranyhoz hasonlóan átmenetinek érezte korát, s ezért a szintetizálásban, az eddigi irányok összefoglalásában látta feladatát. Pedig a nép-nemzeti iskola automatizálódását egy új irodalmi paradigma jegyében lehetett meghaladni, ahogy Ady és Móricz példája is mutatja. Oláh például érezte Móricz népszemléletének jelentőségét, újdonságát, de képtelen volt szakítani a múlt századi eszményeivel. Móricz-nál, mint ahogy Balzac-nál is a kiengesztelő humort hiányolta.⁹² Saját irodalmi jelentőségét többek között épp azzal magyarázza, hogy visszahozta a magyar irodalomba a feloldó humort, amely Mikszáth óta olyan ritka.⁹³ Bizonyára ez is belejárt az abba, hogy saját sorsa társadalmi-művészi értelmezésére nemigen vállalkozott. Oláh világértése tehát nem értelmezhető egyértelműen sem a liberális, sem a konzervatív kultúramodell szerint. Az új népiesség pedig, amely Imre László szerint Oláh számára megfelelő irodalmi paradigmát jelenthetett volna, már nem formálhatta szemléletét számottevő módon.⁹⁴

A függetlensége, amire oly büszke volt, a fentiek értelmében tehát kultúranélküliséget jelentett, számára nem volt olyan közösség, amelyre eszméit vonatkozathatta volna, amelynek kultúrájában otthon lehetett volna. Ehelyett teremtett ugyan magának egy személyes vonatkozású világot, de „kicsoda ismeri már hazánkban Oláh Gábort a debreceni Nagyerdő fái körül”.⁹⁵

6. (*A napló és Oláh regényei*) A napló elemzése közben érdemes egy pillantást vetni Oláh Gábor regényeire. Ezek szinte kivétel nélkül önéletrajzi fogantatásúak, s főhőseik Oláh Gábor többé-kevésbé stilizált alakjai. Így nem lehet csodálkozni azon, hogy bennük számos olyan életrajzi motívumra és eszmei elgondolásra bukkanunk, amelyek a naplóban is olvashatók. Ezek számbavétele és lajstromozása helyett azonban tanulságosabbnak tűnik a napló és a regények ön- és világbárázolásának összevetése, ami ezek szinte teljes szemléleti azonosságáról tanúskodik. Ez a homogenitás azt jelenti, hogy esztétikai-szemléleti nézőpontváltás nélkül tudunk átlépni egyikből a másikba, egy fiktív regényből az öndokumentációt magára vállaló naplóba. S ez azt látszik igazolni, hogy Oláh naplójában is regényes önéletrajzot írt.

⁹⁰ Oláh II. 63.

⁹¹ ADY Endre, *A magyar városok. A zsíros város. Ady Endre összes prózai művei III.* Kiad. KOCZKÁS Sándor és VEZÉR Erzsébet. Bp., 1964. 120.

⁹² Oláh IV. 25.

⁹³ Oláh V. 28.

⁹⁴ IMRE, i. m. 80.

⁹⁵ GULYÁS Pál, *A debreceni Peer Gynt*, 51.

Oláh Gábor (regény)világának legfőbb sajátossága az erős zártság. Zártnak mondható e világ annyiban, hogy nem lépi túl az önéletrajzi élményszerűséget, ahogy ezt Fülöp László tanulmánya részletesen megmutatta.⁹⁶ Azonban önmagában mégsem ez a szubjektív, vallomások, kibeszélő jelleg kelti fel a zártság képzetét, hanem az, hogy az életmű és az egyes regények is csupán néhány motívumot variálnak, s így az időben egymástól távoli regények is úgy tűnnek föl, mintha egymás mellett keletkeztek volna. Mintha a regényíró világértése semmit sem változott volna, mintha nem is rakódtak volna le benne olyan tapasztalatok, amelyek ilyen változást előidézhettek volna. Az Oláh-életmű legszembevetőbb vonása tehát önismétlő jellege. S ez a regény cselekményének a felépítésétől, az egyes epizódokon át, a hősök szubjektív világáig jellemzőnek mondható. Épp ezért összefoglaló módon lehet jellemezni Oláh regényírását, illetve a regények és a napló kapcsolatát.

A hős rendszerint kivételes egyéniség, akinek az a rendeltetése, hogy egy város népe, az ifjúság vagy az egész magyarság vezére legyen. Azonban küldetését a hozzá méltatlan környezetben nem tudja teljesíteni, s így elbukik. Bukása azonban nem tragikus, mert a regényzárlatban szinte kivétel nélkül mindig megdicsőül. A kiválasztottság érzése a hősök legfőbb hajtóereje, a mű világának, illetve a benne testet öltő világértésnek a tartópillére, ahogy ezt a naplóban is megfigyelhettük. Ennek hitelesítésére szinte állandóan visszatérő motívum a hős rejtélyes, s általa csak sejtett magasabb társadalmi rétegből való származása. Ebben a kiválasztottság-érzést tápláló motívumban azonban tisztázatlanul kapcsolódik össze az anyagi gazdagság által elérhető magas társadalmi státusz vágya a szellemi kiválasztottakhoz, a szellemi elítéléshez való tartozás vágyával. E tisztázatlan kettősség talán épp azt teszi nyilvánvalóvá, hogy a hős, illetve az elbeszélő számára a mindenáron való kivételesség, magasabbrendűség az igazán fontos, s nem azok az értékek, amelyek ezt legitimálhatják. A feltétlen sikerre törekvő, ezért bármilyen árat megfizető naplóbeli Oláh Gábor arca tűnik fel e motívum mögött. S még egy tekintet: a vátesz szerepre akarnok módon törekvőé. Ady és Oláh Gábor viszonyának, illetve önszemléletük különbségének kulcsa épp itt keresendő. Míg Ady az önmagával folytatott állandó viaskodás révén sikeresen és hitelesen tudta megújítani a váteszköltő szerepét, addig Oláh Gábor szinte kétely nélkül hitt elhivatottságában, s már-már akarnok módon igyekezett megfelelni a vágyott szerepnek. Oláh regényhősei is betegesen ragaszkodnak kiválasztottságukhoz. A hősök vátesz vagy táltos voltát, nem mindennapi életre teremtettségét azonban csak önvallomásai, az olvasókhöz és a regényvilág figuráihoz intézett szónoklatai igazolják. Az elbeszélő mindezt nem érzi szükségesnek árnyalni vagy bizonyítani, helyette retorikus nagyotmondással igyekszik ezt elfogadtatni. Szinte valamennyi Oláh-hősről elmondható, hogy csak belső életet él, cselekedeteik csak illusztrációi az újra és újra feltörő vallomások kiáramlásának. Nagyon jellemzőnek érzem Oláh Gáborra nézve, hogy a hősök a párbeszéd során is csak monologizálnak. S ez azt jelenti, hogy számukra nincs olyan közösség vagy személy, amely önmagukkal való szembenézésre tudná kényszeríteni őket. A hősök szubjektív világának elsődlegessége megkérdőjelezhetetlen. A regényekben nincs ennél feltétlenebb érték. Legyen bármilyen sikertelen a hős útja, kövessen el bármilyen hibákat a zárlatban végül mindig igazolódik szubjektív igazsága, önmagában való hite. A naplóval ellentétben tehát nyomát sem találni annak, hogy az individua-

⁹⁶ FÜLÖP, *i. m.*

litás másságon keresztül való megteremtésének a megtapasztalása megérintette volna Oláh Gábort. Talán itt túlságosan kötötte a regények nagy koncepciója: az elhivatott hős sorsának, mint önnön sorsának, s rajta keresztül a magyarság sorsának jelképszerű bemutatása.

A főhős életútja a földi lét és a szellemi lét kettőssége között vezet, a zárlat mindig az utóbbi megdicsőült győzelmét eredményezi. Nagyon jellemző e vonatkozásban, hogy a tetteket álmódosások, fantáziaképek helyettesítik, s az alakok csak ritkán lépnek ki zárt, önnön jelentőségük körül forgó gondolataikból. Döntéseik és cselekedeteik is mindig *eszméileg* (filozófiailag, esztétikailag vagy épp vallásos elgondolásokkal) vannak megokolva, de fel sem merül annak az igénye, hogy más eszmékkel és elgondolásokkal megütközve, vagy épp az őket körülvevő világgal ütköztetve nyerjék el legitimáló erejüket. Az Oláh-regények hősei saját hitük foglyai, eszméik pedig fantazmagóriáknak tűnnek, amelyeknek középpontjában az elhivatott élet megalkotása áll. Eszmék segítségével szeretnék felépíteni világukat, életüket. A földi szenvedések, köztük a szexualitás is azért van, hogy meg kelljen küzdeniük azért a magasabb rendű, eszmés életért. Mindernek következményeként az Oláh-regények képtelenek teljesíteni azt a feladatot, amit a szerző szeretne: a kor nagy kérdéseit, s magát a korfordulót bemutatni, ahogy a *Fekete angyal* című regénye elé írta: „a huszadik század nagy világfordulóját szándékozom megírni, magyar fajunk szempontjából”.⁹⁷ A vállalt célhoz képest így „a regényíró végül is keveset tükrözött korának *valóságos* társadalomtörténeti, szociális, ideológiai, személyiségelméleti, létélményi, filozófiai gondjaiból és gondolataiból”.⁹⁸ A hősök légiüres térben lebegnek, az önmaguk teremtette világban vergődnek.

5. (*Egyéni sors és társadalom*) Oláh világértését a századvégi-század eleji népieség alapozta meg, amennyiben egy *etikai jellegű és célzatú, eszményítő esztétikai ideál* jegyében alakította ki irodalomról, társadalomról, személyiségről és a költő feladatáról vallott elképzeléseit. Bár jelentős hatással volt rá a századelő individualizmusa, de ez is e gondolkodási kereten belül nyerte el a helyét. Naplója ezért nem egy „izgatott idegéletet élő ember belső válságait és változásait”⁹⁹ tükrözi, hanem egy olyan emberét, aki valamely egyetemes eszmény (Szépség) jegyében minden kétsége, hiányérzete ellenére is alapvetően elrendezettnek és értelmesnek véli az életét, helyesebben egy ezek által meghatározott költői szerepnek szeretne megfelelni. Így, bár léte jelentéssé tételének, önnön individualitása megteremtésének vágya határozta meg törekvéseit, naplóját tekintve mégis elvont és üdvös életigazságok, steril általánosságok jellemzik gondolkodását. Kora és saját élete ellentmondásait az eszményi Szépség megnyugtató idilljében oldja föl. Sorsa jól példázza, hogyan merült ki a nép-nemzeti iskola eszményítő esztétikai ideája, s hogyan absztrahálódott életidegen világértéssé, s vált alkalmatlanná a század első harmadában élő ember önmegértése számára. Ennek oka nem utolsósorban abban keresendő, hogy e világértést megalapozó ideáknak nem volt reális társadalmi közössége, illetve közönsége, s nem volt kapcsolatuk a kor jellegzetes kérdéseivel.

⁹⁷ OLÁH Gábor, *Fekete angyal*. Debrecen, 1922.

⁹⁸ FÜLÖP, i. m. 70.

⁹⁹ TVERDOTA György, *A modernség-fogalom változásai a húszas évek költészetében*. In „de nem felelnek, úgy felelnek”. *A magyar líra a húszas-harmincas évek fordulóján*. Szerk. KABDEBŐ Lóránt, KULCSÁR SZABÓ Ernő. Pécs, 1992. 167.

Ha a Nyugat társadalmi jelentőségét többek között az irodalmi érdeklődés felkeltésében ismerhette fel Horváth János, akkor Oláh közö(n)sségnélkülisége épp arról tanúskodik, hogy a kor kérdéseire adott válaszainak nem volt igazán társadalmi érvényessége, hisz, ahogy a fentiekből is látható, nem volt olyan értelmezői közösség, amelyet Oláh Gábor igazán a magáénak érzett volna, s viszont. Különc volta magányosságát jelezte. Érezte, hogy korszakküszöbön állnak. Világértését már nem uralta a népiesség történetiség-felfogásának közép-pontjában álló romantikus-liberális nemzetkarakterológia, de az irodalom idealizáló szerepéről vallott felfogása elég volt ahhoz, hogy megakadályozza a személyiség újraszituálása szükségességének és az individualitást középpontba állító új világértés jelentőségének felismerését, illetve hogy így nyerhető tapasztalatok alakítsák világértelmét. A nemzeti szempont inkább csak szükséges korkövetelmény, hagyományozott irodalmi szerep maradt a számára, míg az individualitás megteremtésének igénye személyes érdekeltségű világgá szűkülött össze, önimádatba fordult át, s a modernség pusztán provokáló életformává és témaválasztássá silányult.

A Csokonai Kör irodalomszemléletét vizsgálva, amelyre most csak utalhatok,¹⁰⁰ lényegében ugyanerre a korszerűtlenségre bukkanhattam. Világképük, akár Oláhé főredezett, szervetlen, egymást kizáró ellentéteket foglalt magába. A literátus értelmiség azon rétegét képviselték, akik bár beépültek az adott hatalmi struktúrába, s kiváltságos helyzetüket is innét származtathatták, de kiszolgáltatott helyzetükben nem érezték jól magukat. Érzékelték annak a társadalmi valóságnak az összeomlását, amelynek szerves részei, s a kor fölött álló szilárd pontot kerestek. Átmenetinek érezték korukat, de a nemzeti irodalom ápolásában olyan feladatra találtak, amely által megőrizhető nemzetfenntartó, korok felett álló szerepük. Kulturális-társadalmi identitásuk meglehetősen ingatag, illúziókkal terhes volt, mert nem volt reális közösségük, helyette egy quasi, egy képzeletbeli (nemzeti) közösséget teremtettek maguknak. Így vált teljessé korukból való kiszakadásuk. Oláh Gábor életútja tehát, ha egyedi, ha gyakran extrémításokkal is terhes, vagyis ha életstílusa, életmódja sok tekintetben különbözik is a Csokonai Kör általa megvetett tagjaiétól, mégis jellemzően viseli magán annak a társadalmi rétegnek a hangulatát, életstratégiáját, amelyhez tartozott. Oláh naplója ehhez szolgáltathat fontos adalékokat.

Lajos Lakner

EIN KÜNSTLER VOM LANDE IN DER ERSTEN HÄLFTE DES 20. JAHRHUNDERTS (Das Tagebuch von Gábor Oláh)

Gábor Oláh ist eine Gestalt in der ungarischen Literatur zwischen den zwei Weltkriegen, der für heute vergessen wurde und dessen Werke aus der sich ständig neugestaltenden Ordnung unserer Literatur verschwunden sind. Sein Schicksal, seine Selbst- und Weltdeutung, die in seinem Tagebuch festgesetzt wurden, können aber kulturgeschichtliche Interesse beanspruchen. Im Tagebuch erschließt sich eine Lebenswelt mit ihren gesellschaftliche Beziehungen, wo die sich entfaltende menschliche und künstlerische Laufbahn zur Naturkunde der Intelligenz vom Lande in der ersten Hälfte des Jahrhunderts als Erläuterung dienen kann.

¹⁰⁰ Részletesebben írtam erről az *Irodalmi értelmiség a századfordulós és a két világháború közötti Debrecenben (A Csokonai Kör irodalomszemlélete)* c. tanulmányomban. Déri Múzeum Évkönyve, 1991., Debrecen, 1993.

Seine Weltkenntnisse wurden von der Volkstümlichkeit der Jahrhundertwende begründet, er hat seine Vorstellungen von Literatur, Gesellschaft, Individuum und von der Aufgabe des Dichters im Zeichen eines ästhetischen Ideals mit ethischem Charakter und ethischer Tendenz ausgestaltet. Obwohl er vom Individualismus vom Anfang des Jahrhunderts stark beeinflusst war, nahm aber auch sein Individualismus im Rahmen dieser Weltdeutung seine Platz. Er nahm wahr, daß man an der Schwelle eines neuen Zeitalters steht. Seine Weltkenntnisse wurden nicht mehr von einer romantisch-liberalen Nationcharakterologie im Mittelpunkt der Volkstümlichkeit beherrscht, seine Auffassung von der idealisierenden Rolle der Literatur trug aber dazu bei, das Erkennen zu verhindern, daß sich das Individuum notwendigerweise in einer neuen Lebenssituation befindet und diese neue Weltdeutung, die die Individualität in den Mittelpunkt stellt, eine Bedeutung hat. Es wurde dadurch auch verhindert, daß die auf dieser Weise gewonnenen Erfahrungen seine Selbst-, Welt- und Gesellschaftsdeutung gestalten können. Die Widersprüche seines Zeitalters und seines eigenen Lebens löste er im Zeichen der idealen Schönheit auf. Der Nationalcharakter-Standpunkt blieb für ihn lieber als Zeitbedürfnis, als überlieferte literarische Rolle, der Anspruch aber, Individualität zu schaffen, verengerte sich zu einer Welt mit privaten Interessen, drehte sich in die Selbstbewunderung um, die Moderne verschlürcherte sich zu einer provozierenden Lebensform und zur Themenauswahl.